

יחסם של גדולי ישראל לרעיון שחרור מחבלים למען הצלת חטופי אנטבה

בכ"ט בסיון תשל"ו, נחטף לאנטבה מטוס של חברת אייר פרנס ובו למעלה ממאה ישראלים, המחבלים דרשו בתמורה לשחרור החטופים, שמדינת ישראל תשחרר מספר מחבלים הנמצאים בידיה. בסופו של דבר במבצע מיוחד במינו שוחרר החטופים כשבוע לאחר חטיפתם. החטיפה וההתרחשויות בעקבותיה העלו על שולחנם של גדולי ישראל מספר שאלות הלכתיות. כאן נעסוק באחת מהם. אין בכוונתנו לדון בכל המקורות ופרטי הדיונים אלא לסקור את השתלשלות הדברים ואת נקודות המבט ההלכתיות השונות על השווה והשונה ביניהם. עוד יש לציין כי סוגיה זה עלתה בדור האחרון במספר הזדמנויות, כאן נתמקד בעיקר בהקשר הספציפי של אנטבה.

מדיניותה העקבית והנחרצת של הממשלה במקרי חטיפה קודמים (כגון: חטיפת מטוס סבנה, חטיפת הספורטאים במינכן ועוד) הייתה שלא להיענות לדרישות של שחרור מחבלים, שמא יעודדו בכך חטיפות נוספות, וכדי שלא להיכנע לטרור. יחד עם זאת, בניגוד לעבר ובשל מורכבות המקרה והקושי לשחרר את בני הערובה מהמקום שבו נמצאו, נשמעו קולות רבים אשר ביקשו לשקול להיענות לתביעות המחבלים. משפחות החטופים פנו במברק לראש הממשלה יצחק רבין ודרשו להיענות לדרישות המחבלים: "חיי אדם יקרים מעקרונות ויש דרכים אחרות להילחם או למנוע טרור", כתבו לו.

דרישתם של המחבלים לשחרר את חבריהם, העלתה לדיון את השאלה האם הדבר נכון מצד ההלכה. הרב עובדיה יוסף¹, כתב שהשאלה הועלתה בפניו בידי המשפחות: הנה לפני שהוחלט סופית ע"י הממשלה על מבצע אנטבה עמדה לפנינו השאלה מצד כמה ממשפחות היהודים החטופים האם ע"פ ההלכה יש לשחרר... ולצורך דיון בה כינס את הרב י"ש אלישיב, הרב ש"ז אויערבך, הרב בצלאל ז'ולטי, הרב אליעזר גולדשמידט, הרב שאול ישראל, והרב ב"צ אבא שאול "וזהי ההחלטה

* פורסם בקובץ המעיין תמוז תשע"ו

1. תושבע"פ יט, זכור לאברהם תשנ"ז ר"ג, משום מה שורה זו הושמטה בתשובה שנדפסה לבסוף בבי"א ח"י חו"מ סימן ו'. בספר "אריה דרעי העליה, המשבר, הכאב" [יואל ניר] עמוד 376 כתוב שרבין שטח את ההתלבטות האם לשחרר מחבלים בפני הרב עובדיה ובספר "בן פורת יוסף" [צבי אלוש ויוסי אליטוב] עמוד 98 מופיע שרבין פנה לרב וביקש גיבוי הלכתי - ציבורי להודעה שהממשלה עומדת לפרסם אודות שחרור מחבלים, ועקב כך כונסו גדולי ישראל לדיון בענין, ואם הדברים מדויקים, עולה מהם שהמניע לבירור היה פנייתו של רה"מ ולא פניית המשפחות, וישנה אפשרות ששני הדברים נכונים. ראוי לציין שבספר רבינו עמוד רפ"ב כתב הרב אליהו שטרית שכאשר ערך עם הרב עובדיה תשובה זו הוסיף הרב - רבין היה מקשיב לת"ח.

שנתקבלה באותו מעמד, והועברה לידי רה"מ בעת כינוס הממשלה בדבר [הערה מכת"י שנוספה במהדורה החדשה של יב"א]². ננסה לברר את דעתם של רוב המשתתפים באותה התייעצות, ואח"כ של גדולים אחרים.

דעת הרב עובדיה יוסף

את שאלת ההיתר לשחרר מחבלים רואה הרב עובדיה כקשורה לשלוש נקודות. א. האם יש כאן מסירת אדם להריגה ע"מ להציל אחרים, וממילא הדבר נאסר ב. האם יש כאן שאלה של הכנסת עצמו לספק סכנה כדי להציל חברו מוודאי ג. האם הדבר סותר את הכלל לפיו- אין פודין את השבויים יתר מכדי דמיהן

על הנקודה הראשונה כתב:

עתה בנידון דידן היה נראה לכאורה לומר שמכיון שע"י פעולת שחרור המחבלים הכלואים בידינו, ע"מ למוסרם בידי חבריהם החוטפים, מכניסים בספק סכנה לכמה מן התושבים בישראל, אין לעשות מעשה בידיים פעולה כזאת, אף על פי שיש בה מאידך גיסא הצלת מאה יהודים החטופים, וכדין התוספתא והירושלמי "יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל.

ודחה השוואה זו, לאור דברי החזו"א אודות חץ שנורה לעבר קבוצת אנשים, וישנה אפשרות להטותו לכיוון אדם אחד, כדי שלא יפגע בקבוצה גדולה :

ונראה דלא דמי למוסרים אחד להריגה להציל השאר, דהתם המסירה היא פעולה אכזרית למטרה של הריגת נפש, ובפעולה זו אין הצלת אחרים בטבע הפעולה, אלא המקרה גרם עכשיו הצלה לאחרים, והצלתם קשורה במה שנמסר עכשיו להריגה אחד מישראל, אבל הטיית החץ (או הפצצה ורימון היד) מצד זה לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה ואינה קשורה כלל באופן ישיר בהריגת היחיד שבצד האחר, רק במקרה נמצא עכשיו בצד האחר אדם מישראל, ואפשר שיש לנו להשתדל למעט אבידת ישראל כל מה שאפשר, מאחר שאם לא יעשה כן יהרגו הרבה נפשות.

2. תיאור מעניין מצוי בדברי הרב מאיר אמסעל [המאור שנה כ"ח, ה]: יזכר כאן לשבח הרב החסיד ר"י ברוין שקראנו ביום ה' בחודר רבה שזמן ההרג ביום א' ר"ל, הולך ומתקרב והיהודים באמריקא אינם עושים כלום להצלתם. אמרנו לו שלדעתנו הקרובים בא"י בוודאי מרעישים את הארץ לעשות הנחוץ לפדינום. אמר לנו שאין לסמוך על זה, כי שלטונות מדינת ישראל יש להם שיטה לא להיכנע לטרוריסטים, ופדין נפשות אינו נוגע לליבם כ"כ. אמרנו לו והן הודיעו שמוכנים להתפשר. אמר לנו שאין זה כלום, ובקשנו להרעיש את גדולי הדור באמריקא.. הרבי מלובביץ, ר' משה פיינשטיין, הרב סולוביצקי, ר' פנחס טייץ וכדומה.. **לבסוף לא הספיקו לפעול עד ששמעו על המבצע המוצלח. מהדברים עולה שגם לאחר שהממשלה הודיעה על הסכמתה לשחרור מחבלים היו שסברו שאין זו כוונתה, ולא תעשה כך כיון ש"פדין נפשות אינו נוגע לליבם כ"כ" [דברים חריפים בסגנון זה מצויים בספר יוסף דעת לר' יוסף ליס, מקנאי בני ברק עמודים כ"ח-כ"ט] ובכתביו של הרב שלמה שטנצל [מתוך אתר "חידוש"] נמצא התיאור הבא:**

ע"פ זה כותב הרב עובדיה:

..וה"ה לנ"ד שאין בפעולת שחרור המחבלים משום הורג בידים, הרי הוא כמו שמטה את הרימון יד לכיוון אחר, ומונע אובדן חיים של ישראלים רבים ככל האפשר, ודאי עדיף לעשות כן מלחוב בדמם של מאת היהודים חטופי המטוס. ובפרט שאין אנו בטוחים שהמחבלים אשר ישוחררו יחזרו בעצמם לפעולות רצח בישראל, לאחר שסבלו על מזימות הרשע שלהם, והו"ל ספק וודאי, ואין ספק מוציא מידי ודאי. וראה עוד בזה להלן.

בנקודה השניה, של כניסה לספק סכנה למען הצלת חברו מודאי, הרחיב הרב עובדיה כדרכו, והביא את השיטות השונות, האם יכול או צריך האדם להכניס עצמו לספק סכנה למען הצלת חברו מסכנה ודאית, או שמא יש לומר שספק שלו עדיף מודאי של חברו, [כלשון הרדב"ז ח"ג סימן תרכ"ז]

ובסיום כתב:

אלא דלדינא נקטינן דלא כהגמ"י בשם הירושלמי, דאמרינן דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה, משום שכתוב וחי אחיך עמך, חיך קודמין, ובעינן שיחיה ודאי, כההיא דיומא (פה ב) גבי וחי בהם ולא שיכנס לספק סכנה. ע"ש. ולכן אין לו להשליך נפשו מנגד אפי' בספק סכנה להצלת חברו מודאי סכנה.

אך הבדיל בין אותו דיון לבין עניננו:

אבל כשהברירה מסורה ביד אדם שלישי להכריע בין שנים, שהאחד נתון

בעת חטיפת המטוס באנטבה ע"י המחבלים שהעמידו תנאי לשחרורם אם ישחררו את המחבלים שבידי ישראל העולם רעש מהחטיפה. בערך בשעה 3:00 בלילה נשמעו דפיקות על דלת ביתי..ונכנסו הגה"צ רבי זלמן בריזל שליט"א מוקני קרלין ור' יעקב איש לעלוב..הם סיפרו כי הם באים מהגרא"מ שך הם ביקשו ממנו פסק דין ע"ד החובה לשחרר מחבלים כדי להציל את היהודים שמטוסם הונחת ע"י המחבלים באנטבה לאחר שחייב בביתו, הרב שך נתן להם בכתב את פסק הדין, וביקש מהם שיקבלו את הסכמתו של הסטייפלער הם הגיעו לביתו של הסטייפלער שהצטרף לפסק והוסיף את חתימתו לפס"ד.משם הם הגיעו אלי הוואל ונמסר להם כי יש לי קשר עם התקשורת בארץ ובעולם" את המשך ההתרחשות בענין זה נביא להלן. וראו גם הערה 13

3. יעוין בדברי הרב יהודה גרשוני [קול צופיך עמוד רמ"ב- ג] שהסיק גם הוא שרוב האחרונים סוברים שאין להכניס עצמו לספק סכנה וממילא: **אפילו נגיד שהשבויים הישראלים הם בודאי סכנת נפשות, אבל ע"י הצלה יגרמו להכניס את בני ישראל בישראל לספק סכנה, אין להציל.. ועוד הם עוד לא בודאי סכנת נפשות ושב ואל תעשה עדיף.** ולא סבר כחילוקו של הרב עובדיה המובא מיד, שכאן מדובר בגורם שלישי. אפשר שלדעתו אין זה נחשב גורם שלישי שכן הסיכון אליו נכנסים עם שחרור המחבלים נוגע גם למשחררים כחלק מכל עם ישראל. הרב גרשוני חלוק עליו גם בהערכה שמדובר בסיכון עתידי ולא "חולה לפנינו", וכמו שכתב גם הרב ישראלי, וכדלקמן. בהמשך דבריו שם מעלה הרב גרשוני סיבה נוספת לפיה אין לשחרר מחבלים: "לקיים חוק ומשפט יש חובה על כל יחיד למסור נפשו.. ולקיים את הסדר המשפט", ויעוין שם בהנמקת חידוש גדול זה.

בספק סכנה, והשני בודאי סכנה, אין הספק מוציא מידי ודאי, ויש להעדיף הצלת מי שהוא בודאי סכנה.

והוסיף:

בר מן דין נראה שבאמת עלינו לחוש יותר ויותר לסכנה המיידית של מאת היהודים החטופים, כשלהט החרב מתנופפת על ראשם, ע"י המחבלים האכזריים חוטפי המטוס המאיימים להוציאם להורג עד יום ה' ג' תמוז בשעה 2 אחה"צ, והני רשיעי גזמי ועבדי. ואילו הסכנה העתידה והעלולה להתרחש בשחרור ארבעים המחבלים הכלואים אינה עומדת כיום על הפרק באופן מידי, אלא לטווח רחוק ולאחר זמן, וילפינן להאי מילתא ממ"ש הנודע ביהודה תנינא (חיו"ד סי' רי), שאע"פ שמותר לנתח מת לצורך לימוד רפואי להחיש רפאות תעלה לחולה מסוכן הנמצא לפנינו ונגוע באותה מחלה של הנפטר, כי שמא ילמדו ע"י הניתוח הרפאת החולה, והו"ל ספק פיקו"נ ודוחה איסור ניוול המת. אבל כשאין חולה לפנינו שהוא מסוכן מאותה מחלה, אלא שע"י הניתוח ילמדו ויבינו טיב המחלה כדי להמציא רפואה לכשיבוא חולה כזה לאחר מכן, לא דחינן איסור ניוול המת משום כך.

יותר מכדי דמיהן

הנקודה השלישית בה עוסקת תשובה זו היא דין המשנה בגיטין מ"ה שאין פודין את השבויים יתר מכדי דמיהן. נושא זה נפתח בהנחה ש:

מקום יש בראש לומר ששחרור מספר גדול של מחבלים כמו בנ"ד, ע"י פעולתם הנועזת של חבריהם החוטפים, יעודד אותם למסור עצמם ויתאמצו לחטוף עוד מטוס שיש בו הרבה יהודים כדי לסחוט שחרור נוסף של חבריהם המחבלים הכלואים בישראל. ושייך נמי בכה"ג הטעם דדילמא ליגרבו ולייתי טפי, ועי"כ ימשיכו לסכן את חיי ישראל ביתר שאת.

נשים לב, שהרב עובדיה לא דן בתחילה ישירות בשאלה מהו כדי דמיהן, בהקשר זה אלא משליך את טעם התקנה למציאות המדוברת, וממנו גוזר את התשובה לשאלה. בעניין זה מעניינת הערתו של הרב הנקין [בני בנימין א, מ"ג] שכתב תשובה בשנת תשל"ו, והדפיסה בספרו בשנת תש"מ, ולטעמו ישנו הבדל בין שתי השנים:

לע"ד אין איסור להיענות לדרישות החוטפים לשחרר אחיהם בכלא ... ולא מיבעיא לדעת שו"ת מהר"ם מלובלין סימן ט"ז ששמים דמי השבויים לפי עבד הנמכר בשוק שלפי זה בטל ענין כדי דמיהם היום לגמרי, אלא גם לדעת שו"ת הרדב"ז ח"א סימן מ' ששמים לפי מה שנפדים שבויי עכו"ם, פוק

חזי שבכל מדינות אירופה מחבלים תופסים שבויים והממשלות שומעות להם ומשחררות מחבלים כלואים, וא"כ אע"פ שלא ניחא לך שתעשנה הממשלות כן מכל מקום שחרור מחבלים כלואים אינו נקרא יתר על כדי דמיהם של השבויים כיון שנהגו כן, ואין כאן תקנת חז"ל. זה אמרתי בקיץ תשל"ו, ומאז נשתנתה המציאות והיום אין הממשלות משחררות מחבלים כלואים כדי להציל בני ערובה, ושוב אסור לשחרר מחבלים כלואים להציל שבויים מפני שהוא כיתר על כדי דמיהם לשיטת הרדב"ז

עיקרו של הדיון סביב פדיון בסכנת נפשות מובא סביב דברי השולחן ערוך [יו"ד רנב, ד] :

אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם, מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים מוסרים עצמם עליהם לשובתם.

הפתחי תשובה [סק"ד] הביא מחלוקת מה הדין במקום סכנה כפי שהוזכר לעיל :

באשל אברהם בשם שו"ת נחלה ליהושע דבמקום דאיכא למיחש לקטלא פודין ועיין בתשובת יד אליהו סימן מ"ג שלא כתב כן אלא דאפילו בעומד להריגה אין פודין יותר מכדי דמיו דתירוצא קמא שבתוספת פרק הניזקין לא קאי אליבא דאמת ע"ש וכ"כ בתשובת מהר"ם לובלין סימן ט"ו..ועיין.. בשם הגאון מהרש"ק שנעלם ממנו דברי תוספת בגיטין הנ"ל דאם ביקשו להרגו פודין ע"ש.

לעומת זאת:

אך בתשובת כנסת יחזקאל סימן ל"ח השיג עליהם משום דהאי תירוצא דסכנת נפשות לא שייך אלא אם טעמא משום דוחקא דצבורא אבל לטעמא דלא לגרבי הסברא להיפך דאם בס"נ פודין ירצו להרוג את השבויים כדי שיפדו יותר מכ"ד וגם יגרבו וירצו להרוג וא"כ לפמ"ש הרמב"ם והש"ע טעמא דלא לגרבי שפיר כתב מהר"ם לובלין שאין הקהל צריכין מטעם א"פ את השבויים אף בס"נ יותר מכ"ד ומה שכתב דמשום חילול השם יש להקהל לפדות היינו לפי דהרי"ף והרא"ש סברי דבעיין לא איפשטא אם הטעם משום דוחקא דצבורא או דלא לגרבי להכי י"ל קים לך כוותיהו⁴.

4. והוסיף:

וכתב עוד דכל זה במדינות אחרות שנותנים עין בממון ושייך טעמא דגרבי אבל במדינות אלו אשר תלית לא כן הוא צריך עיון רב אם אין חייבים לפדות נפש מישראל בספק נפשות בכל ממון וע"כ פסק למעשה באחד שישב בחצר המטרה קרוב לס"נ דצריכין לפזר עליו מעות אך הקרובים יתנו הערכה כפי ששימו עליהם, אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם, מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים מוסרים עצמם עליהם לשובתם.

בסיום דיונו בענין הסיק הרב עובדיה :

...ומ"מ בנ"ד שרוב הפוסקים ס"ל שבמקום סכנה פודין ביותר מכדי דמיהן, ולא מצאנו בגדולי הפוסקים שיאמרו להיפך, נראה שמצד הדין אית לן למינקט הכי. ע"כ. וא"כ אף בנ"ד י"ל שאפי' את"ל דחשיב בכה"ג כיותר מכדי דמיהן, מטעם דלא לגרו ולייתו טפי, מ"מ כשיש סכנה ממשית בדבר, כבנ"ד, לא חיישינן להאי טעמא דדילמא מגרו בהו ומייתו טפי.⁵

ואז מוסיף סברה נוספת מדיליה:

ובלא"ה הם עושים כל מה שביכלתם לחטוף ולהרוג ולרצוח כדי לשבש מהלך החיים הרגילים במדינת ישראל, יה"ר שחרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה.

הרי שאף אם נאמר שמדינא דגמרא נראה שזה אסור, י"ל שלא על מצב כזה דיברה הגמרא, ואח"כ מוסיף חיזוק נוסף:

ואעיקרא אין לנו להוסיף ולהכניס גם נידוננו בטעם הגמ' דלא לגרבו ולייתו טפי שנאמר על תקנה מסויימת,

ויותר מכך:

ומכיון דהויא רק תקנה, וקודם שתיקנו כן בודאי שהיו פודין ביותר מכדי דמיהן, אמרינן דבכה"ג שהוא ספק אם תיקנו בכלל, אוקמא אדינא. וכעין מ"ש הרשב"א בתשובה הובא בבית יוסף חו"מ (ס"ס ג). וכ"פ הרמ"א באבן העזר (סי' קיח ס"ו).

לאור זאת התיר הרב עובדיה לנקוט בדרך זו כדי להציל את החטופים.

דעת הרב ישראלי

כנ"ל, היה שותף בבירור הלכה זו גם מו"ר הרב שאול ישראלי.⁶ את השאלה מיקד כך:

עומדת איפוא השאלה, האם מחויבים במקרה מעין זה, להיכנע למחבלים בדרישותיהם, מאחר שאין נראית דרך אחרת להצלתם של בני הערובה, שאם לא כן יירצחו כולם. או אולי אין חיוב לעשות זאת מאחר שעל ידי

5. בשו"ת בני בנים [שם] דן במקורותיו של הרב עובדיה והסיק: היוצא .. אין לפדות .. גם במקום סכנת נפשות. והעיקר בזה הוא כשו"ת מהר"ם מלובלין. ושכן משמעות רוב ראשונים. ואע"פ ששורת הדין היא כן בין בראשונים בין באחרונים, כיון שרבים נחלקו בזה לא מלאני לבי לאסור להציל נפשות ויבואו גדולים ויורו בזה. ואולם עכ"פ פשוט שהממשלה רשאית לאמר קים לן שאסור לפדות בני ערובה ביתר על כדי דמיהם גם במקום סכנת נפשות

6. את דעתו בענין ניתן למצוא בספרו חוות בנימין סימן י"ז

זה מסכנים את היישוב בארץ. ושמא אף אסור לעשות כן, שכן פדיונם של הללו הלקוחים למות, יביא בעקבותיו סיכון של אחרים.

בתחילה הוא דן בשאלת הכניסה לספק סכנה כדי להציל חברו מודאי סכנה, שהועלתה גם בדברי הרב עובדיה ומסיק מסקנה מחודשת וצורת הכרעה מיוחדת בספק ההלכתי הלא מוכרע:

מכל הנ"ל נראה לפסק הלכה, שכיון שהיא מחלוקת, אין לחייב מי שבא לשאול לסכן עצמו להצלת חברו, בין שזה שנתון בסכנה הוא יחיד או רבים, שכן אין מבחינים בסברת מאי חזית וכו' בין רבים ליחיד. אך רשות יש בדבר, ואין איסור בכגון דא לסכן עצמו לשם הצלת חברו. ומכש"כ כשרבים נתונים בסכנה, שודאי אין איסור על המסכן עצמו להצילם.

והשלכת ההכרעה כלפי יחיד, לשאלה הציבורית מובילה למסקנה:

נראה שכשם שהרשות נתונה ליחיד לסכן עצמו בכגון דא, כן יכולה ורשאית היתה הממשלה לעשות כן, ולהסכים למשא ומתן לשם שחרור המחבלים; ואעפ"י שכאמור, יש מקום לספק רציני שהדבר יביא בעקבותיו גלי אלימות, באופן שהצלת הללו הנתונים בפחד המות כרוכה בספק נפשות של אחרים. כי הממשלה, בהיותה נבחרת מהציבור הסמכות בידה לעשות כל מה שהיחיד רשאי לעשות. כי לה ניתנה ההכרעה בכל מקרה שהדבר טעון הכרעה בתור באת-כוח של הציבור כולו. ע"כ הסכמת הממשלה בנידון, לא חרקה מדיני התורה וההלכה.

אחר כך מביא דברי הרב עובדיה, וכותב:

ויש מי שטען, שאין הנידון דומה כלל למחלוקת זו של האחרונים שהובאה לעיל לענין ספק וודאי. כי שם המדובר דוקא כשמי שבא להציל מכניס עצמו בסכנה ודאית הקיימת בשעה זו ממש, כגון מי שקופץ לים להציל הטובע שנסחף בגלים, שהסכנה מוחשית וקיימת גם כלפי מי שבא להציל. משא"כ בנידון שלנו שהסכנה שיכולה לבא משחרורם של המחבלים אינה כעת לפנינו, ואין זו אלא השערה שזה יחזק את פעולות החבלה, כי זה שיכולים לעשות לנו ממילא הם עושים, והגברת פעולותיהם אינה ודאית. ע"כ בנידון שלפנינו חיובא נמי איכא להיענות לדרישותיהם ולשחרר המחבלים, ולא רק ענין של רשות.

על כך כותב הרב ישראלי:

אך לענ"ד כל כהאי גוונא, שלפי מצב הענינים, השגת חפצם ע"י מעלליהם ודאי תגרום להתגברות פעולותיהם וממילא - גם הסכנות הנובעות מזה,

גם אם נתעלם מהסכנה שבהישגים הפוליטיים שלהם, הרי קיימת גם סכנה מוחשית של הגברת האבידות בנפש שיכולות לבא ח"ו ע"י ריבוי פעולותיהם והשתוללותם למראה ההצלחה, אין הבדל בין שהסכנה היא לפנינו כרגע, בין שלפי ההשערה הדבר יביא לידי סכנה, וכפי ששינינו בכגון דא במס' עירובין (דף מ"ד). שהתירו חילול שבת לחזור בכלי זינם גם במלאכה דאורייתא, מצד החשש שאם לא נתיר להם נמצאת מכשילם לעתיד לבא" (ועי' מש"כ בזה ב"עמוד הימיני" עמ' ר"ב-ר"ג). הרי לנו מזה שסכנה לעתיד, כל שהיא מוחשית וראוי לחשוש לה (בניגוד לספיקות רחוקים, שחשש הסכנה אינו סביר), ודרכם של בני אדם להכניס עצמם בסכנות מעין אלו.. הרי זה כאילו הסכנה היא כבר לפנינו. וכל הדינים הללו בה?

דעת הרב אלישיב

את דעתו של הרב אלישיב נוכל ללמוד מתוך מה שכתב חתנו הרב יצחק זילברשטיין [שושנת העמקים עמודים ק"ב-ג]. שני נימוקים לטובת שחרור מחבלים שהזכרו בדברי הרב עובדיה הובאו גם בשם הרב אלישיב. ראשית, הכרעה במחלוקת האם בסכנה מותר לתת יותר מכדי דמיהן "דכשיש לפנינו ספק בתקנת חכמים, מעמידים הדבר על עיקר הדין, ודוחים את ספק התקנה" וזאת ע"פ דברי המגיד משנה [גזילה פ"ז]. שנית, לאחר הבאת דברי הקהילות יעקב ביחס לאנטבה, שיובאו בהמשך, אומר הרב זילברשטיין שהרב אלישיב סבר "דחייבים בפקו"נ לשחרר מחבלים ואין כאן צד של גרבי, מאחר והמחבלים בין כך עושים מה שיכולים, וכמבואר בתוס' גיטין דף מ"ה דבשעת חורבן הבית לא שייך דליגרבו". ויש להעיר שדברי התוס' יכולים להתפרש באופן אחר, כמו שכתב הרמב"ן שם [וכע"ז המאירי]: **דהתם בשעת חרבן הבית וליכא משום דמיגרי בהו טפי שהרי כולם בשבי הלכו** ואין זה משום שהם עושים כל מה שביכולתם, וממילא אין משם סימוכים לנד"ד, אבל עדיין הסברא עצמה במקומה עומדת.

7. השוואה בין דברי הרב ישראל לידברי הרב עובדיה יוסף ולרוב העוסקים בנושא, מעלה את השאלה מדוע לא עסק הרב ישראלי בסוגיית אין פודין את השבויים יתר מכדי דמיהן? אפשר היה לומר שלדעתו אין מדובר כאן ביתר על כדי דמיהן, אולם עיון בסימן ט"ז בחוות בנימין מראה כי הרב ישראלי [בשיעור שניתן בשנת תשל"ד והודפס בקובץ תושבע"פ י"ז שנה אחר כך] נתן את דעתו שם לסוגיית שחרור מחבלים כדי לפדות בני ערובה ושם אכן הביא את דעת התוס' שבשעת סכנה פודים ועמד על כך שהשו"ע לא פסק זאת. כדי לבאר השמטה זו פנה הרב ישראלי לסוגייה שדן בה בענין אנטבה והיא כניסה לספק סכנה [חשש שישבו שוב] כדי להציל מודאי סכנה [מצב החטופים כעת] ורצה לומר שהשו"ע סבור שאין לשחרר אף בשעת סכנה בגלל ספק הסכנה שיהיה מכך אולם שב ואמר שאפשר שאין חיוב להסתכן בכה"ג אבל גם אין איסור, ולבסוף הסיק "הדבר נראה להיות שקול ונתון להכרעת אנשי הבטחון. נמצא שסוגיית פדיון במחיר גבוה מתאחדת במונח מסוים עם הסוגייה אותה ליבן הרב ישראלי בדבריו בסימן י"ז אודות כניסה לספק סכנה וכו', אפשר שזו הסיבה לכך שלא ראה לנכון להזכיר דין זה בפירוט בתוך עיסוקו בהצעה שנידונה בחטיפה לאנטבה.

דעת הרב בן ציון אבא שאול

שותף נוסף באותו כינוס התייעצות שכינס הרב עובדיה, היה הרב ב"צ אבא שאול. דברים שבכתב אין בידינו אבל נמסר בשמו⁸ כי לדעתו היה נכון לשחרר את המחבלים, ומה שכתוב שאין פודין יותר מכדי דמיהן, זהו רק אם לא יהרגו את השבוי, אולם בסכנת מיתה, יש לשחרר, דעתו דומה א"כ לדעת הרב עובדיה, שלמסקנה במקום סכנה, לא קיימת תקנה זו. אחר כך נשאל, "בגיטין מדובר בכסף אך כאן מדובר בשחרור מחבלים היכולים להרוג אחרים" וענה "וכי חסרים מחבלים? כלומר, אין לראות בכך תוספת משמעותית לסיכון הקיים מצד הזוממים לפגוע בנו. בכך הביע את דעתו כלפי שתי הסוגיות הראשונות הנידונות בתשובת הרב עובדיה, וחדש, שכאשר בין כה ובין כה יש רבים הרוצים לפגוע בנו, אין בכך כדי לעכב את העיסקה. כל זאת, בהמשך להנחה, שהחטופים מצויים בסכנת חיים.

דעת בעל הקהילות יעקב

בספר ארחות רבנו [חלק א, עמוד שס"ז] מתאר הרב אברהם הורביץ, דיון סביב הענין שהתרחש באותם ימים. הדיון נסוב אך ורק סביב סוגית אין פודין וכו'.

לעצם הענין אמר לי מו"ר בזה"ל: שזה תלוי בשני התירוצים של התוס' בגיטין [נ"ה, ע"א ד"ה כל ממון] שלתירוץ אחד גם בפקו"נ אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהן, וכן יש טעמים בגמרא [שם מ"ד, ע"א] אחד משום דגרבי [שימסרו הגויים את נפשם לשובות עוד] וטעם השני משום דוחקא דצבורא, והנה טעם דוחקא דצבורא אין כאן שמדובר במדינה, אבל טעם דגרבי יש כאן שהמחבלים יחטפו עוד מטוסים, ואם יראו שלא נותנים להם את תנאיהם יפסיקו לחטוף יראו שלא משתלם להם, ובפ"ת ביו"ד רנ"ב סק"ד מובא שהאחרונים דנו בזה ויש כאלה שנוטים לטעם דגרבי [א"ה דכ"ה דעת הרמב"ם והשו"ע].⁹

מוסיף הרב הורביץ שאלה הנוגעת להשוואת המציאות שלפנינו עם דין המשנה:

שאלתי את מו"ר הלא כאן דורשים החוטפים שחרור מחבלים ולא כסף והמדינה בין כך תשחררם לאחר שירצו את תקופת מאסרם, וענה לי מו"ר שזה כסף דמי עבד, כי עבור מליונים לא היו משחררים את המחבלים א"כ זהו כסף.

בסיום הדברים מובאת נקודה נוספת:

עוד שאלתי..אפשר שכאן שפיר טפי משום שוודאי פקו"נ כי ראש מדינת

8. מתוך תמלול של הקלטה המצוי בידי.

9. עיקרי המקורות שהזכיר הקה"י הובאו לעיל.

אוגנדה אמין הוא מטורף ועלול פשוט לרצוח את החטופים ואין מי שימנע בידו¹⁰, ע"ז ענה.. כי הפוסקים מדברים בוודאי פקו"נ.

השואל העלה אפשרות שיש רמות שונות של פקוח נפש, וכאן מדובר בסכנה מעבר לרגיל, אך נענה שאין מקום לחילוק זה. ומסקנת הדברים היתה:

ולמעשה אמר לי דמחויבים כאן לשחרר מחבלים תמורת החטופים משום דהוי פקו"נ, רק לממשלה הנוקטת עמדת סירוב יש צד היתר בהלכה מאחר די ש פוסקים שמצדדים דהלכה כטעם דגרבי.

עמדת הרבי מלובביץ

בשבת י"ב תמוז תשל"ו, שבת ראשונה לאחר המבצע, דיבר הרבי בארוכה אודות הנסים שארעו¹¹. בין הדברים דיבר אודות שר בממשלת ישראל, שהתנגד לתיקון חוק מיהו יהודי, וכעת צידד בשחרור מחבלים תמורת החטופים:

הוא היה היחיד שאמר שצריך לתת את כל המחבלים שאסורים בארץ ישראל, והוא עשה זאת באיצטלא דקדושה, שעל פי שולחן ערוך חייבים לתת את המחבלים, בגלל שזה ענין של פיקוח נפש, ולכן אסור לעמוד בסכנה... "48 שעות לפני המעשה היתה אסיפה, והוא היה היחיד שאמר שצריך לתת את המחבלים, אותו אחד שאומר שצריך לרשום גויים כיהודים היפך התורה, אומר שצריך לתת את המחבלים, והוא אומר את זה כשהוא יושב חבוש בכיפה... מדוע הוא נהיה "בעל דיעה", מה צריך להיות על פי שולחן ערוך? פסק דין צריך לשאול רב, לא אצלו, בידוק כמו שעל גיור צריך לשאול רבנים, והם פוסקים שצריך להיות גיור כהלכה..."

לפי האמור לעיל, הייתה דעת אותו שר תואמת לדעה של כמה גדולי תורה. התייחסות נוספת של הרבי, הובאה במספר מקורות¹². מספר ימים לאחר שחרור החטופים תמה הרבי על כך שאיש לא העלה בדעתו את האפשרות, כי לאחר שישאל תסכים לכל הדרישות, החוטפים לא יעמדו בדיבורם:

מפתיע שבכל השקלא וטריא המובאת בפרטיות בהדו"ח - לא הזכיר אף אחד אודות האפשרויות שהמשא ומתן ועד להתדברות גמורה, אין זה ערובה שבסופו של דבר הצד השני יקיים על-כל-פנים התנאי העיקרי שכל החטופים יוחזרו חיים!

10. שאלת הקשר בין אידי אמין לבין החוטפים הטרידה את ראשי המדינה, ואכן, מצד אחד ידעו שהאיש בעייתי מאוד, אך מצד שני נוצר קשר ישיר איתו ונעשה נסיון לדבר על ליבו שיסייע בענין כפי שמתואר בפרוטוקול ישיבות הממשלה בענין שפורסמו לאחר שנים, וכן בספרו של שמעון פרס יומן אנטבה עמוד 55 ובהמשך הפרק שם.

11. על פי <https://chabad.info/magazine/159953/> וראה בהמשך בפרק "הרבי מלובביץ ומבצע אנטבה".

12. למשל, מאמר הרב לאופר "התקשרות שמ"ח-שע"ג

וזאת למרות הנסיון בן כמה אלפי שנים בהתדברות והסכמים חתומים וכו' - של בני ישראל ואומות העולם.

סברא זו הוזכרה גם בדברי הרב מאיר אמסעל [המאור, שנה כח חוברת ה] :

ואף אם היו נותנים להם כל דמי פדיון שבעולם, לרבות לשחרר הטרוריסטים חבריהם שדרשום, שגם אז היו בלי ספק הורגים את כל היהודים השבויים, והראיה שהפרישום מיד מן האחרים וגם זנו אותם במזון עשיר, אבל מים לא נתנו להם למען יפקע כרסם ויגעו בצמא ר"ל.

נראה שאחרים לא חשו לסברה זו שכן סמכו על ראשי המדינה שלא ישחררו אף מחבל כאשר לא יראו את שחרור החטופים מתבצע.

דעת הרב שלמה גורן

את דעתו של הרב גורן שהיה הרב הראשי באותה תקופה ניתן ללמוד מתוך המסר שביקש להעביר לרה"מ באמצעות שיחה עם מנהל לשכת ראש הממשלה אלי מזרחי, וכך תיעד זאת מזרחי:¹³

"התקשר הרב גורן, פונים אליו ללא הרף בני המשפחות.. מבקש להביא לידיעתך את דעתו כדלהלן: לפי דעת הרב בהלכה, פדיון שבויים יש לעשות בכל מחיר גם אם יש חששות גדולים שינסו לתפוש אחרים, לפי עניות דעתו יש להחזיר המחבלים ולהציל הנפשות, ולא לשחק אפילו בספק. יש נעלמים רבים.. יש לוותר על הכבוד והפרסטיג'ה. מדינת ישראל חזקה ותעמוד. הצלת חפים מפשע גדולה יותר מכבוד"

מהדברים ניתן ללמוד לכאורה כי לדעתו בשעת סכנה אין מגבלה על פדיון שבויים תמורת מחיר גבוה¹⁴ אבל מהשוואת הדברים למה שכתב הרב גורן לאחר מספר שנים [תורת המדינה עמוד 424-436] ניתן ללמוד כי הוא מחלק בין מצב בו מדובר בארבעים

13. מתוך מסמכים שפורסמו בבלוג ארכיון המדינה- המהדורה העברית סביב פרשת אנטבה

14. עוד עולה מהדברים, שהיתה מחשבה בציבור שהמדינה לא תסכים לשחרר שבויים ולהיכנע בכך למחבלים, ועל כך מגיב הרב גורן [וראו גם לעיל הערה 2]. מחשבה זו היתה לא היתה רק נחלת סתם אנשים מן הישוב, ואפילו השר יצחק רפאל ששהה אז בדרא"פ, אמר בנאום שם שהוא בטוח בשחרור החטופים, אם כי אינו יודע באיזו דרך, אך דבר אחד ברור לו כי ממשלת ישראל לא תיכנע לסחטנות ולא תשחרר רוצחים. הוא מוסיף שבו ברגע הגיש לו קונסול ישראל פתק, כי הממשלה הודיעה שתשא ותתן עם החוטפים [לא זכיתי באור מן ההפקר עמוד 391]. חשוב לציין שאף שלבסוף בוצע המבצע, אכן נערכה הממשלה קודם לכן לאפשרות של שחרור מחבלים וההסכמה לרעיון זה לא היתה רק תרגיל כלפי חוץ. על פי מה שפורסם בידי ארכיון המדינה, החל מו"מ בין ישראל לחוטפים ובין ישראל לשליט אוגונדה, אידי אמין, שהתאפשר בתיווכה של צרפת. בשלב ההוא נעשתה בדיקה שמטרתה להיענות לדרישות החוטפים וכך יצא יועצו של רבין, האלוף במילואים רחבעם זאבי, לפרוץ כדי לארגן את חילופי השבויים. ב-4 ביולי אף שלח זאבי מברק אל רבין ואל שר החוץ יגאל אלון שבו פירט את הערותיו לקראת החילופים. בעת שהגיע המברק לייעודו כבר יצא המבצע לדרך..

מחבלים שתמורתם ישוחררו כמאה חטופים לבין שחרור לא פרופורציונאלי המוגדר כיתר מכדי דמיהן ובו לדעת האוסרים לשחרר אף בסכנת נפשות, יאסר הדבר ו"נראה ש.. גם בעלי התוס' הסוברים שאם נשקפת לשבויינו סכנת נפשות, יש לפדות אותם גם יתר על כדי דמיהם, יודו שאסור היה לנהוג כך במקרה שלנו. מכיון שאנו נמצאים במצב מלחמה עם ארגוני הטרור, ברור ששחרור המרצחים במספר כה רב¹⁵ מגביר את סכנת החבלה והטרור שלהם, ומגדיל את כוחם... במצב כזה ברור.. שאין לפדות את השבויים אלא אחד כנגד אחד.."¹⁶

דעת הרב חיים גריינמן

בהערה 2 הוזכרו דבריו של הרב שטנצל, שנתבקש לעזור בהשפעה על ראשי המדינה להסכים לעיסקת שחרור המחבלים תמורת החטופים. בהמשך הדברים כותב הוא כך:

אמרתי להם כי, אני רוצה להתייעץ עם הגר"ח גריינמן כיצד לעשות זאת ואיך. הם הסכימו, הלכנו לביהכ"ס לדרמן, כמדומה בשעת ותיקין בזמן הקריאה בתורה ניגשתי להגר"ח, הראיתי את הפס"ד, הוא אמר לחזור אליו ב 8:00 בבוקר לביתו, ואת הפס"ד שם במעילו ולא החזירו לי ב 8:00 הגעתי אליו, הוא אמר לי: אנו נוסעים לביתו של הרב שך, לקחתי אותו במכונית, הוא עלה לרב שך וחזר לאחר כ - 10 דקות, אינני יודע מה דובר ביניהם.

אח"כ אמר: אנו נוסעים לביתו של ח"כ שלמה לורנץ שהי' ברח' השומר ב"ב, נכנסנו אליו, ומשם לורנץ עם הגר"ח התיישבנו ליד הטלפונים וטלפנו לכל המי והמי בקונגרס האמריקאי, באנגלי' ועוד, שיש להם השפעה על אנשי האפריקאי [?] שבמדינה המטוס החטוף, כנראה שדבר לא אז, בלילה שלאחריו, הי' מבצע אנטבה, של צה"ל שהם היו מספר הרוגים, והמטוס שוחרר. הפס"ד לא הוחזר אלי עד עצם היום הזה. לבי עוקפני אם הייתי

15. שם דובר על שחרורם של 1150 מחבלים תמורת שלושה שבויים. עוד חילק שם בין אזרחים לבין חיילים בהם יתכן ויש לשחרר גם במחיר גבוה, וכע"ז מצאנו גם בחוות בנימין סימן ט"ז עיי"ש בהסבר הדבר.

16. כיוון חשיבה דומה מצאנו בדברי הרב יעקב קמיניצקי. כאשר נחטף מטוס ובין שאר הנושאים היה הרב יצחק הוטנר, חשבו כמה מתלמידיו לנסות לפדותו בסכום כסף גבוה על סמך הנפקס בשולחן ערוך יורה דעה סימן רנב סעיף ד: וכן לת"ח, או אפילו אינו ת"ח אלא שהוא תלמיד חריף ואפשר שיהיה אדם גדול, פודים אותו במדמים מרובים. אמר על כך הרב קמיניצקי: דכל הך דינא.. בשעת שלום, אבל בשעת מלחמה אי אפשר לומר שמחויבים להפסיק מללחום ע"מ לפדות את השבויים בממון, שהרי ע"י מתן הכספים הגדולים האויב, הלוא יוכלו לחזק עוד יותר את מצבם במלחמה ואח"כ הוסיף והגדיר: שכל המלחמות והפרעות וכל המהומות שעורכים הערבים עד ימינו אלה ועד בכלל הכל המושך מאותה המלחמה הראשונה [מלחמת השחרור] [הדברים מובאים בידי הרב צבי שכטר בספר עקבי הצאן סימן ל"ב]

צריך לכת להגר"ח או לפעול כפי שנתבקשתי, או לתת להם להמשיך לבד הלאה.

בארחות רבנו [שם] מספר:

סיפר שמישהו [ביקש] שהוא והגר"א שך ילכו לרבין להשתדל שימסור מחבלים.. ואמר מו"ר פוליטיקה של כל אחד מה שעולה בדעתנו.. ורה"מ יתחשב עם שני רבנים זקנים? מכל הצדדים לוחצים על רה"מ וגם אנו נטפל אליו [הסוף היה שהגר"א שך סירב ולא הלכו]

מצידוף שני המקורות יחד ניתן לשער שהרב גריינמן שכנע את הרב שך לשנות את דעתו ולא לנסות ללחוץ לביצוע עסקת החילופין. מה עמד מאחורי דעה הרב גריינמן? האם הבנה אחרת של מסקנת ההלכה בענין אין פודין את השבויים, שנידונה ע"י הקה"י או נימוק אחר? ננסה לענות על השאלה

סיפורו של ד"ר להמן

ד"ר מנשה מנפרד להמן¹⁷ היה איש עסקים ובר אוריין שחי רוב ימיו בארה"ב. בספרו מסות ומסעות [עמודים 312-305] הוא מספר על עשייה לה היה שותף סביב שחרור החטופים. בתוך הדברים מוזכר גם הרב גריינמן, ונוכל אולי לשער על פיהם מדוע התנגד לעיסקת החילופין. לד"ר להמן היו עסקים נרחבים באוגנדה והוא, בעקבות בקשתם של "אישים מדיניים בכירים בישראל" ניסה לפעול מול אישים בכירים שם ולהציע כסף רב תמורת שחרור החטופים. בשלב מסוים, קיבל טלפון מהרב שלמה לורנץ מראשי אגודת ישראל, הוא רמז שדן על תוכנית עם רבין, אשר החליט לשלוח שליח בשם "דויד" לתאם את הדברים איתי. אחר זמן התקשר שוב הרב לורנץ:

הוא התייעץ עם הרב גריינמן בבני ברק.. שתבע ממני לא להראות אופטימיות יתירה כלפי תוכנית שלי, בשעה שאשוחח עם "דוד", כדי שלא ייטשו את שאר התוכניות שבידיהם, להצלתם של היהודים. אמרתי לו שזו היתה בדיוק גם מחשבתי. אל להם בישראל להרפות ידיים שמא תוכנית זו עשויה לפעול, כן אל להם להיחפז בשחרורם של מחבלים, כי יתכן שאין צורך בכך".

לורנץ אמר בהמשך ש"רבין יודע על תוכנית ומעוניין בה מאוד" לאחר מכן, מתאר להמן את פגישתו עם "דוד" ואת העידוד שקיבל ממנו להמשיך בתוכניתו. לאור דברים אלו ניתן לשער בזהירות המתבקשת, הרב גריינמן לא הזדרז להסכים לנסיון לשכנע את רה"מ לשחרר מחבלים מכיון שחשב שישנן דרכים אחרות מזיקות

17. ראה בהמשך בפרק - סיפורו של ד"ר להמן, שם הובאו הדברים בהרחבה.

פחות, אותן ראוי למצות קודם שמשחררים מחבלים כמו הפעלת קשרים מול האוגנדים ונסיון לפדות את החטופים בכסף רב. לכן לדעתו במקרה זה לא היה נכון שרבנים ילחצו לשחרור מחבלים. מהדברים שהובאו כאן, נשמע שגם הרב שך נסוג מהסכמתו הראשונית.

האם מדובר בגדרי מלחמה

המנחת חינוך [מצוה תכה] הגדיר את ההבדל בין מלחמה למצב אחר מבחינת היתר ההסתכנות וכתב:

נהי דכל המצות נדחים מפני הסכנה מ"מ מצוה זו דהתורה ציותה ללחום עמהם וידוע דהתורה לא תסמוך דיני' על הנס כמבואר ברמב"ן ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה א"כ חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה

ויסוד זה הובא בידי אחרונים נוספים¹⁸ לאור זאת העיר הרב יעקב אריאל¹⁹ הערה על אופי הדיון: גם הראשל"צ, הרב עובדיה יוסף, וגם עמיתו הרב ישראלי, חרף מסקנותיהם השונות שווים בניסוח הבעיה של סיכון המדינה בשחרור המחבלים לעומת סכנת הריגתם של בני הערובה, ודנו בה לפי הכללים המקובלים בהלכה של סיכון האחד לעומת סכנתו של אחר, במישור האישי. לעומתם ראינו שיש להתייחס למלחמה במישור חשיבה ציבורי שבו חלים כללים אחרים. היה מקום אפוא לראות גם את בעיית חטופי אנטבה כבעיה מלחמתית. שהרי בסופו של דבר מלחמה לנו במחבלים ביבשה בים ובאוויר, וכן בן ערובה נחשב לחייל בחזית איומה זו, וכמו בכל מלחמה על המפקד מוטלת האחריות הכבדה לשקול בכל מקרה את שכרו של סיכון לעומת הפסדו במצבו הפרטי וביחס למערכה כולה, הוא הדין כאן, רשאית הממשלה להחליט אם לסכן את החטופים לשם הצלחתה של המלחמה הכוללת במחבלים, או להיפך לסכן את הדינה במקרה חריג זה על מנת להציל את החטופים. אפשר שלדעת הרב עובדיה והרב ישראלי נכונה הגדרה זו רק כאשר מדובר על התרחשות הכוללת בתוכה לחימה וכדומה.

מאמר זה פורסם בהמעין תמוז תשע"ו, בגליון הבא הובאה ההערה הבאה

עוד בעניין מאמצי הרב שך זצ"ל לשחרור חטופי אנטבה

בעניין דעתו של הרב שך זצ"ל, להלן קטע מתוך רשימות זיכרונותיו של מו"ר הרב מרדכי אליפנט זצ"ל ראש ישיבת איתרי שנמצאות בידי (ולא נדפסו עדיין), שהיה קרוב לרב שך וגם בעל קשרים אצל ראשי המדינה:

18. ראה מש"כ פרופ' נחום רקובר בספרו מסירות נפש פרק תשיעי.

19. באהלה של תורה כרך ד, סימן י"ט

"The Entebbe rescue took place on a Saturday night in July of 1976. The Thursday before, I got a phone call from Rav Shach. He asked me to come down to Bnei Brak to see him and the Steipler. [...] Rav Shach and the Steipler ruled on the basis of a Kesef Mishneh that you had to meet the terrorists' demands to free other terrorists in order to gain the release of the hostages. They knew that I knew Rabin, and they wanted me to tell him. Rabin's chief of staff Eli Mizrahi was my friend. [...] When I got to Rabin's office in Tel Aviv, he did something he never should have done. He told me, "Rabbi, between me and you, Saturday night it'll be all over." He didn't give me any more details. I told him what the Steipler and Rav Shach said. He went in and told Rabin, but it didn't make any difference. By that time it had been decided to carry out the Entebbe mission."

[תרגום: מבצע אנטבה נערך במוצאי שבת. ביום החמישי שלפניו התקשר אלי הרב שך וביקש שאבוא לבני ברק לפגוש אותו ואת הסטייפלר. הם קבעו שעל פי הכס"מ חובה לקבל את דרישות הטרוריסטים ולשחרר מחבלים כדי לשחרר את החטופים. הם ידעו שאני מכיר את רבין, וביקשו שאעביר לו את הדברים. ראש הלשכה של רבין היה אלי מזרחי, והוא היה ידידי. כשבאתי למשרדו של רבין בתל אביב עשה מזרחי דבר שהיה אסור לו לעשות, הוא אמר לי 'הרב, שיישאר ביננו, במוצאי שבת הכל כבר יהיה גמור'. הוא לא הוסיף שום פרטים. מסרתי לו את מה שביקשו ממני למסור הסטייפלר והרב שך, והוא הלך ואמר את זה לרבין, אך זה כבר לא שינה דבר. באותה שעה כבר הוחלט לעשות את מבצע אנטבה.]

מעדותו של הרב שטנצל המובאת במאמר (שם עמ' 33) עולה שהוא פנה לרב גריינמן בתפילת שחרית ביום חול בזמן קריאת התורה, נראה שגם זה היה ביום חמישי שלפני המבצע (וכנראה ישנה טעות במה שכתב שהמבצע היה "בלילה שלאחריו"). באותו בוקר שוחח הרב גריינמן עם הרב שך. אם נניח שהרב אליפנט נפגש עם הרב שך לאחר שיחה זו (שהרי הגיע לבני ברק מחוץ לעיר), הרי יש להסיק שאע"פ שהרב שך לא רצה ללכת לרבין בעצמו (כפי שמפורש שם) - דעתו בנושא לא השתנתה, והוא דאג שדעתו תגיע לידיעתו של ראש הממשלה.

באשר לכסף משנה, מן הסתם הכוונה לכסף משנה הלכות רוצח פרק א הלכה יד, המביא את דברי ההגהות מיימוניות בשם הירושלמי (שהוזכרו במאמר) שחובה להיכנס לספק סכנה כדי להציל חברו מוודאי סכנה.

אפרים וסרמן